

Естетика і етика педагогічної дії 2022. № 25 URL: <http://aesthetethicpedaction.pnpu.edu.ua/article/view/256660>

2. Ситнік, О. *Важливо й можливо: як музикувати з дітьми з особливими освітніми потребами* 2021. URL: <https://nus.org.ua/articles/vazhlyvo-j-mozhlyvo-yak-muzykuvaty-z-ditmy-z-osoblyvymy-osvitnimy-potrebamy/>

УДК 37.016

ПРОФЕСІЙНА МЕНТАЛЬНІСТЬ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Савінова Наталія

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри спеціальної педагогіки
і психології та інклюзивної освіти,
Харківська гуманітарно-педагогічна
академія

У статті автор зосереджує увагу на проблемі професійної метальності, зокрема педагогів спеціальної та інклюзивної освіти, та шляхів її формування. Конент «професійної метальності» розглядається через механізми «професійної свідомості» та «професійної діяльності», що представляють собою результат життєвих та професійних реалій, включення особистості в практичну діяльність, в якій формується її ставлення до професійного світу, внутрішні морально-етичні настанови, цінності, норми деонтологічної та професійної культури тощо. Презентовано визначення поняття «професійної метальності» як якісної ідентифікаційної характеристики суб'єкта професійної діяльності або професійної групи, що визначає цільовий, діяльнісний, компетентнісно-кваліфікаційний формат професіограми, професійно-особистісного становлення, свідомості, ціннісних орієнтацій, мовної ідентичності, вихованості, деонтологічної культури, які спрямовуть діяльність фахівця як у професійній галузі, так і соціокультурній сфері.

Ключові слова: професійна метальність, професійна культура, професіограма, фахівець спеціальної та інклюзивної освіти.

In the article, the author focuses on the problem of professional mentality, in particular of special and inclusive education teachers, and ways of its formation. The content of "professional mentality" is considered through the mechanisms of "professional consciousness" and "professional activity", which are the result of life and professional realities, the inclusion of the individual in practical activities, which forms his or her attitude to the professional world, internal moral and ethical guidelines, values, norms of deontological and professional culture, etc. The definition of the concept of "professional mentality" as a qualitative identification characteristic of a subject of professional activity or a professional group, which determines the target, duty, competence and qualification format of the professional program, professional and personal formation, consciousness, value orientations, linguistic identity, education, deontological culture, which will guide the activities

of a specialist both in the professional field and in the socio-cultural sphere, is presented.

Keywords: professional mentality, professional culture, professional program, specialist in special and inclusive education

Постановка проблеми. Переосмислення традиційної освітньої системи в сучасних суспільних реаліях воєнного стану Нової української школи зумовлює потребу у підготовці висококваліфікованих педагогічних працівників галузі спеціальної та інклюзивної освіти, здатних працювати за новими методологічними, моральними, виховними орієнтирами та цінностями, своєчасно й гнучко вирішувати освітньо-корекційні, освітньо-виховні завдання в практичній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Суспільні потреби вимагають інноваційно-технологічного та емоційно-духовного оновлення як освітнього середовища, так і структурованого змісту професійної компетентності майбутніх педагогів спеціальної освіти, програмових результатів навчання.

Актуальними в своїй необхідності є звернення до освітньої культури й виховного контенту підготовки майбутніх педагогів спеціальної освіти. Серед важливих проблем педагогічної теорії і практики сьогодні постає пошук нових шляхів виховання особистості відповідно до гуманістичної парадигми освіти, суспільних викликів воєнного стану.

У цьому аспекті актуальності набуває ментальність педагогічної парадигми з її виховним контекстом, суспільна ментальність особистості, що спрямовує розвиток вихованості й духовності, наповнює цей процес конкретним патріотичним смислом, зумовлює мотивацію, поведінку та ідентифікацію особистості в національному соціокультурному й освітньому просторі.

Мета статті – представити теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми професійної ментальності та шляхів її формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Змістовий аналіз наукової літератури розкриває висвітлення проблематики професійного менталітету педагога. У роботах українських учених (А. Линенко, 2016, [1] Є. Мамчур, 2021, [2], О. Реброва, 2013, [3; 4], Е. Стрига, 2011, [7], І. Старовойт, 1997, [8], Т. Філіпова, 2006, [9], Т. Чаркіна, 2015, [10] та ін.) представлено сутність понять “менталітет”, “професійний менталітет педагога”. Вчені підкреслюють, що формування професійного менталітету представляє собою світоглядну та теоретичну проблему, у зв’язку з чим схарактеризовано особливості професійного менталітету, його характерні риси, професійно-ціннісні орієнтири педагогів.

Українська педагогічна наука презентує контекстову інтерпретацію педагогічної ментальності як багатопланового феномену, який охоплює процеси інтелектуального й емоційного розвитку нації, етносу, окремої людини, усвідомлення національної та етнічної ідентичності, досягнення культурних традицій і настанов, що зумовлює формування ціннісних орієнтацій особистості, її самоідентифікацію, соціальну визначеність, упевненість, спрямованість життєвого шляху (О.Реброва, 2013) [4].

Професійна ментальність визначається вченими як якісне

новоутворення, детерміноване належністю особистості до певних культурних традицій, у межах яких розвивається й еволюціонує обраний фаховий напрямок і різні форми його вияву: образ мислення, уявлення картини світу, професійний світогляд, які відповідають спільноті професіоналів (О.Реброва, 2013) [4]; особлива реальність, яка виявляється в індивідуальних характеристиках професійного образу світу вчителів, структурі їх термінальних цінностей (цінностей-цілей), мотиваційній готовності до включення до інноваційних процесів, типологічних особливостях професійно-педагогічних установок (Є. Мамчур, 2021) [2, с. 63].

Виклад основного матеріалу. Професійна ментальність педагога спеціальної освіти в значній мірі зумовлюється деонтологічно-професійною культурою як динамічної сукупності знань професійних норм етики, моралі, духовності, вихованості, умінь і навичок їх застосування в професійному форматі, які представляють особистісні цінності професійної успішності.

Деонтологічно-професійна культура є інтегрованим особистісним утворенням, що формується в безперервному процесі педагогічної професійної діяльності та характеризується високим рівнем вихованості, мовною культурою, засвоєнням базових морально-етичних та культурних цінностей, які засвідчують максимальний рівень розвитку особистісно-професійних якостей та властивостей індивідуума, професійну й суспільну ідентифікацію [5].

Ми розглядаємо контент «професійної ментальності» через механізми «професійної свідомості» та «професійної діяльності», що представляють собою результат життєвих та професійних реалій, включення особистості в практичну діяльність, в якій формується її ставлення до професійного світу, внутрішні морально-етичні настанови, цінності, норми деонтологічної та професійної культури тощо.

Європейський вектор розвитку України, перехід на нові стандарти підготовки сучасних педагогів, учителів у закладах вищої освіти, нові професійні програми, переоцінка усталених освітніх норм і моральних цінностей, зумовлюють реформування освітньої системи, зокрема вищої педагогічної освіти. Пріоритетним завданням ХХІ століття виступає формування «інтелектуальної еліти нації» – компетентної, конкурентоздатної, творчої особистості, спроможної увійти в світовий глобальний освітній простір та працювати в умовах технологічних змін та цифрової трансформації освіти.

Структура професійної ментальності майбутнього педагога спеціальної освіти об'єднує: *когнітивний, емоційний, мотиваційний, морально-етичний* компоненти.

Когнітивний компонент містить сукупність знань про сутність і специфіку обраної професійної діяльності, а також комплекс фахових компетентностей, програмовних результатів навчання, умінь і навичок, що будуть застосовані у структурі власної професійної діяльності згідно стандартизованих суспільних освітніх вимог, а також уміння впроваджувати варіативні індивідуалізовані інноваційні підходи з урахуванням можливостей до навчання дітей з ООП. Оскільки цей компонент є результатом пізнавальної

діяльності, то його характеризують обсяг знань, професійних умінь і навичок (ширина, глибина, системність), стиль мислення й спілкування, індивідуалізований та диференційований формат професіограми. *Емоційний компонент* – емоційна стійкість та стриманість; емпатія та співпереживання, толерантність і виваженість тощо. *Мотиваційний компонент* як взаємозв'язок цінностей, мотивів та активності, позитивне ставлення до професійної діяльності, динаміка щодо вдосконалення власних професійних якостей, умінь і навичок, що визначає ефективність професійної підготовки за рахунок зростання компетентності: мотиватором є відчуття ефективності, а результатом активності – зростання компетентності. *Морально-етичний компонент* – усвідомлення гуманістичних цінностей, інваріантного характеру норм, принципів педагогічної етики; розуміння морального змісту педагогічної професії; необхідності розвитку культурних потреб та інтересів; здійснення етичної рефлексії власних вчинків; виявлення сутності моральних колізій у різних педагогічних ситуаціях, прогнозування результатів своїх дій; уміння розв'язувати конфлікти, розуміти почуття та потреби вихованців; реалізація у професійній поведінці стратегії і тактики етичного адекватного спілкування з різними учасниками освітньо-виховного процесу, дотримання морально-етичних суспільних принципів, норм поведінки, професійних правил та обов'язків. *Соціокультурний компонент* – здатність до міжособистісної взаємодії та комунікації з усіма учасниками освітнього процесу, відкритість, толерантність до різних поглядів та культур тощо.

Готовність педагога до вдосконалення морально-етичних та професійних якостей, здійснення інноваційної діяльності у площині професійної педагогічної «Я-концепції» визначається особистісними якостями й комплексом їх зовнішніх проявів, що включає моральну вихованість, принциповість, комунікативну коректність в активній мовленнєвій взаємодії як із дітьми, так і з їх батьками у професіограмі фахівця спеціальної освіти [6].

Особливості системи «людина-людина», «особистість-особистість», в якій працює педагог спеціальної освіти, передбачає сформованість у фахівців умінь будувати міжособистісні відносини з усіма суб'єктами освітньо-корекційного процесу, дотримуючись деонтологічних принципів педагогічної толерантності, професійної ментальності, самобутності, індивідуальності. Навички, здобуті в процесі професійного становлення, мають базуватися на особистісних виховних цінностях, що забезпечують якісне виконання педагогом професійних завдань.

Професійне становлення виступає, з одного боку, певним етапом процесу розвитку професійної культури, а з іншого – становленням професійної суб'єктності, свободи особистісного «Я», індивідуальної творчої своєрідності.

У процесі професійного становлення формується професійна культура за продовження фахового досвіду попередніх поколінь українських науковців і педагогів-практиків, педагогів-новаторів та індивідуальна фахова професійна позиція.

Формування професійної ментальності педагога спеціальної освіти є складним та тривалим процесом, який потребує постійного професійного

самовдосконалення, самовиховання за використання й упровадження сучасних педагогічних технологій, інноваційних методик, цифровізації освітнього просторового кластеру.

На часі широке використання в процесі підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності 016 “Спеціальна освіта” інтерактивних тренінгів, семінарів-практикумів із підвищення ментальної гнучкості, стресової лабільності, самопізнання й саморозвитку, вебінарів, конференцій, дуальних лекцій із популяризації досягнень української наукової думки, українських наукових шкіл спеціальної педагогіки й логопедії, надбань української культури, стереотипних нормотипових наративів суспільної поведінки, креативного професійного світогляду й мислення, деонтологічної професійної культури й вихованості, української мовної ідентичності.

Підвищення якості освіти актуалізує провадження Hi-tech, STEM-освіти, реалізацію методів форум-театру, case-study, storytelling та інших активних засобів навчання, здатних функціонувати в оффлайн та онлайн просторі при очній, дистанційній або змішаній формах навчання [11].

Організація форум-театру слугує засобом для побудови діалогу між сторонами освітньо-корекційного процесу - аналізу ситуації, розробки кейсу допомоги й супроводу дитини з ООП та її родини, враховуючи потреби й побажання учасників. Кожен студент має можливість отримати практичний досвід розробки проекту командного супроводу, використовуючи різні стратегії. Метод драматичного виховання, сценічного представлення проблеми та її вирішення розгалужує практичний кейс ефективної взаємодії й допомоги в системі спеціальної та інклюзивної освіти з широким колом цільових груп.

Протягом ділової гри відбувається імітація ситуації з моделюванням професійної діяльності за попередньо встановленими правилами, моделюється власне ставлення до проблеми, проявляється власна позиція. Відбувається спроба порівнювати різні підходи, вибирати доцільний із варіантів власної діяльності за умов динамічного аналізу з прогностичним спектром можливої реакції учасників корекційно-розвиткового процесу на перманентні обставини й рішення.

У професійних тренінгах переважають мотиви співробітництва, прагнення до особистісного й професійного зростання, поповнення професійних умінь, поетапне навчання з максимальним використанням активних методів практичного опанування різноманітних прийомів діяльності.

Тренінг сприяє швидкому та ефективному професійному, а також особистісному розвитку фахівців. Стрімкий розвиток відбувається здебільшого завдяки тому, що тренінг дає змогу оволодіти необхідними фаховими компетенціями через ігрові ситуації, а також за допомогою техніки активної інтеракції. Тренінг, як спеціально створена модель життєвої ситуації, в якій людина набуває певного досвіду і не боїться робити помилки за рахунок штучної ситуації. Різноманітні програми тренінгу покликані навчити учасників долати труднощі, особистісні та професійні ризики. Цілі будь-якої програми тренінгу є специфічними й

передбачають формування, розвиток або вдосконалення будь-якої компетентності через можливість експериментувати, варіювати цілі, обирати рівень складності. У тренінгах відбувається розвиток професійних здібностей, їх завдання видозмінюються залежно від загальної моделі професіоналізму, яку обирають як еталонну професіограму фахівця. Компонентами компетентності виступають знання, уміння, соціальні або професійні установки та компетентні дії. Модерація представляється технікою організації інтерактивного спілкування, спрямованого на розкриття потенційних можливостей людини, завдяки чому групова робота стає більш цілеспрямованою та структурованою. Прийоми, методи і форми організації пізнавальної діяльності активізують аналітичну та рефлексивну діяльність учасників, спряють розвиткові дослідницьких і проєктувальних умінь, комунікативних здібностей і навичок роботи в команді, індивідуальне набуває статусу колективно значущого.

Педагогічна супервізія як інструмент фахової підтримки та професійного розвитку, який передбачає комплекс заходів із навчально-методичного супроводу педагогів в умовах реалізації професійних завдань. У специфічній формі офіційної професійної взаємодії фахівця та супервізора здійснюється підвищення ефективності роботи молодого фахівця, зростання якості надання послуги, розвитку професії та професійного співтовариства в цілому. Презентація, показ готового професійного прикладу, “рецепту”, алгоритму, процедури для проведення будь-яких націлених професійних дій. Супервізія виступає як засіб реалізації наставництва через короткострокове або пролонговане навчання молодих педагогів-початківців із вирішення професійних завдань, що виникають у їхній професійно-педагогічній діяльності.

Отже, для певної професійної спільноти є характерним унікальне, притаманне тільки їй, світосприйняття, мислення, поведінка, система цінностей, духовна творчість, проте єдиним незмінним залишається українська автентичність цінностей, колективність виховних смислів українського народу. У цьому проявляється “професійна ментальність” як на рівні соціальної групи, так і на рівні особистості-професіонала.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Ми розуміємо зміст поняття «професійної ментальності» як якісну ідентифікаційну характеристику суб'єкта професійної діяльності або професійної групи, що визначає цільовий, діяльнісний, компетентнісно-кваліфікаційний формат професіограми, професійно-особистісного становлення, свідомості, ціннісних орієнтацій, мовної ідентичності, вихованості, деонтологічної культури, які спрямовують діяльність фахівця як у професійній галузі, так і соціокультурній сфері.

Потребують подальших досліджень проблеми формування професійної культури, професійної ментальності майбутніх фахівців спеціальної та інклюзивної освіти у світлі сучасних реалій та вимог до підготовки педагогічних кадрів Нової української школи.

СПИСОК ВИКОРСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Линенко А. Ф. Професійна ідентичність в контексті професійної підготовки майбутнього вчителя: теоретичний аспект дослідження. Наука і освіта. 2016. № 1. С. 72–76.
2. Мамчур Є. Розвиток професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови : монографія. Умань : УДПУ ім. Павла Тичини, 2021. 219 с.
3. Реброва О. Є. Теоретичне дослідження художньо-ментального досвіду в проєкції педагогіки мистецтва : монографія. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 295 с.
4. Реброва О. Є. Теорія і методика формування художньо-ментального досвіду майбутніх учителів музичного мистецтва та хореографії: дис. доктора пед. наук спец. 13.00.02 - теорія і методика музичного навчання; 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Київ, 2013. 595 с.
5. Савінова Н. В. Особливості формування толерантності майбутніх корекційних педагогів у процесі професійної підготовки. Науково-практичний журнал "Інноваційні технології сучасної педагогічної науки", 2019 № 2 (15). С. 56-62.
6. Савінова Н. В., Берегова М. І., Кутержинська К. М. Критеріально-показникова база формування професійної культури майбутніх вчителів-логопедів. Науковий вісник Полісся, 2018. № 2 (10). С. 148-155.
7. Старовойт І. С. Збіг і своєрідності західноєвропейської і української ментальностей. Київ : Тернопіль : Діалог, 1997. 256 с.
8. Стрига Е. В. Структура професійного менталітету майбутніх учителів гуманітадисциплін. Наука і освіта : наук.-практ. журнал. 2011. № 8. С. 118–121.
9. Філіпова Т. В. Професійний менталітет в контексті аналізу сучасної парадигми професіоналізації державної служби України : матеріали щорічної науково-практичної конференції: «Регіональна політика на сучасному етапі державотворення: проблеми децентралізації, ризики та перспективи впровадження». Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2006. С. 34–36.
10. Чаркіна Т. І. Методологічні підходи досліджень ментальності. Науковий вісник. Серія «Філософія». Харків : ХНПУ, 2015. Вип. 44. С. 108–118.
11. Шкарлет С. М. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник. Київ-Чернівці: видавництво "Букрек", 2022.